

**ОСОБЛИВОСТІ ІДЕОЛОГІЗАЦІЇ РУМУНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА  
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1960–1980-х рр.:  
"МАРКСИЗМ-ЛЕНІНІЗМ" У ПОЄДНАННІ  
З ЛІНГВІСТИЧНИМ "НАЦІОНАЛІЗМОМ",  
"ЛІНГВІСТИЧНИЙ МАТЕРІАЛІЗМ", "ДАКОМАНІЯ"**

*Лучканин Сергій Мирославович,*

*канд. філол. наук, доц.*

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

У статті розглядаються особливості ідеологізації румунського теоретичного мовознавства другої половини 1960–1980-х рр. за часів правління Румунією Ніколає Чаушеску (1965–1989). На відміну від тогочасного радянського офіційного мовознавства, у румунській лінгвістиці меншою мірою говорилося про марксизм-ленінізм як "методологічну основу" та роль мовознавства в "ідеологічній боротьбі". Дозволялася структуралістична парадигма як така, що знаходиться поза політикою, натомість у СРСР структуралізм лише толерувався. У румунській тогочасній теоретичній лінгвістиці набули поширення ідеї "національних старожитностей", "науковізації", боротьби з діалектизмами, перебільшення ролі дакського субстрату.

*Ключові слова:* мовознавство й ідеологія, теорія мови, мовна політика, субстрат.

Після закінчення Другої світової війни 1939–1945 рр. Румунія опинилася у складі керованого СРСР соціалістичного табору, 6 березня 1945 р. румунський уряд майже виключно сформували представники Румунської компартії, нечисленної у міжвоєнний період, а після насильницького зречення короля Міхая 30 грудня 1947 р. уся влада в країні на 42 роки опинилася в руках виключно компартії та її керманичів – Георге Георгіу-Дежа (1945–1965) та Ніколає Чаушеску (1965–1989). У цей період румунська лінгвістика, як і вся румунська культура, аж до 1989 р. перебувала під ідеологічним пресом правлячої компартії, особливо в перші 20 років, а також протягом останнього десятиріччя.

У Радянському Союзі, як відомо, величезного значення надавалося ідеології, тому ідеологічний прес марксизму-ленінізму став наріжним каменем радянського (а з ним і українського, після Другої світової війни – і в країнах "соціалістичної співдружності", зокрема, у Румунії, безумовно, неоднаковою мірою) теоретичного мовознавства. При цьому розуміємо "ідеологічну боротьбу" не як витіснення внаслідок великодержавної імперської мовної політики однієї (кількох) мови іншою (панівною), а "методологічно", як філософське осмислення природи мови, її системно-структурної організації, методів дослідження мови тощо.

Протягом 1950–1965 рр. у загальномовознавчих працях, що виходили в Румунії – "Introducere în lingvistică" ("Вступ до мовознавства", 1958; 1965), "Studii de lingvistică generală" ("Загальномовознавчі студії" Александру Граура, 1955) [Graur 1955], "Scurtă istorie a lingvisticii" ("Коротка історія мовознавства" Александру Граура та Лучії Валд, 1961 і 1965) [Graur 1961; Graur 1965] – чимало місця відводилося аналізу "марксистської лінгвістики", "сталінських праць із мовознавства", що, як побачимо далі, безумовно гальмувало розвиток загальномовознавчих студій у Румунії, подавало науку у викривленому вигляді. Ситуація змінилася лише з середини 1960-х років, коли в Румунії стали активно проводитися дослідження філософії мо-

ви (праці Ал. Граура, Лучії Валд), методології мовознавства, структури мовної системи (вирізняються праці Міоари Аврам), стилістики й діалектології (праці Йона Котяну), набула поширення структурно-математична і прикладна лінгвістика, психолінгвістика (праці Георге Доки), семіотика, історія загального мовознавства. 1977 року побачило світ 3-є видання "Історії мовознавства" Ал. Граура та Л. Валд, позбавлене будь-якої ідеологізації, з'явилися дослідження давньоіндійського й античного мовознавства, раціональних граматик, лінгвістичних концепції Локка, В. Лейбніца, Вільгельма фон Гумбольдта, І. О. Бодуена де Куртене, П. Ф. Фортунатова, Фердинанда де Соссюра й французької соціологічної школи (особливо вирізняються праці Лучії Валд, найретельнішого дослідника історії загального мовознавства).

Як і в СРСР, ідеологізація румунського мовознавства, передусім теоретичного, зберігалася і після розриву румунського компартійного керівництва з "радянським зразком побудови соціалізму", що стався всередині 1960-х рр. (Г. Георгіу-Деж не прийняв критики культу особи Сталіна М. С. Хрущовим на XX з'їзді КПРС в лютому 1956 р. і розпочав політику поступового дистанціювання від СРСР). Лінгвістичними складовими цієї політики "віддалення" від "обіймів радянського ведмеда", яку став дуже поступово проводити Г. Георгіу-Деж після виведення радянських військ із Румунії у травні-червні 1958 р., були скасування обов'язковості вивчення російської мови 1963 р. та поступова заміна "ідеологічного пресу" з радянських партійних кліше на місцевий націоналізм з більшою чи меншою складовою марксистської доктрини соціалізму. Самому Георгіу-Дежу приписують крилату фразу: *Nici să nu sărim peste cal, nici să nu învățăm sabia lui Damocles în vînt* [Șperlea 2001, 156] "Не стрибаймо ні через коня, не махаймо Дамокловим мечем з допомогою вітру", тобто варто поводити, "з великим тактом, без жодного поспіху" віддалятися від СРСР в усіх ділянках суспільно-політичного та культурного життя; при цьому зауважуємо, що для Георгіу-Дежа Дамоклів меч обертався "за допомогою вітру", що зайвий раз свідчило про малоосвіченість румунського компартійного лідера.

У румунській лінгвістиці 1960–1970-х, як і в усій культурі, відбувається передусім "реабілітація" національних лінгвістичних шкіл кінця XVIII – першої третини XX ст. – Трансильванської, історико-етимологічної Т. Чіпаріу та С. Пушкаріу, в "Історії румунського мовознавства" 1978 р. навіть з'явилося твердження, цілковито неприйнятне для румунської лінгвістичної історіографії 1950-1960-х рр., про наукову ваговитість праць румунських мовознавців міжвоєнної доби: "Навіть у порівнянні з нинішньою повоєнною епохою, ці лінгвістичні праці міжвоєнного часу заслуговують на значну увагу. Хоча їхні концепції та метод можуть видатися застарілими, натомість, стосовно ґрунтовності та значною мірою свого монументального характеру, вони на даний момент не мають аналогів" [Istoria lingvisticii românești 1978, 132]. Тобто, якщо при ідеологізації румунського мовознавства 1950-першої половини 1960-х рр. наголошувалося на необхідності повного розриву з минулим, з попередніми лінгвістичними парадигмами і вибудовування "марксистсько-сталінської лінгвістики", то теоретичне румунське мовознавство доби Чаушеску постійно апелює до національних лінгвістичних традицій. Відбувається активне й систематичне освоєння національної лінгвістичної спадщини, видаються й перевидаються лінгві-

стичні праці минулого ("Румунська граматика" Дімітріє Євстатієвича Брашовяну, "Grammatica linguae daco-romanae sive valachicae" С.Міку та Г.Шінкая, "Румунська граматика" Й.-Е.Редулеску та ін.), що були недоступні для румунських мовознавців 1950 – першої половини 1960-х рр. Певною мірою подібну картину можна спостерігати і в Українській РСР 1960–1970-х рр. (серія "Пам'ятки української мови"), однак, безумовно, у Румунії процес рецепції й нового прочитання національної мовознавчої спадщини відбувався сильніше й незрівнянно ширше.

Румунському мовознавству другої половини 1960–1970-х рр. характерне активне звернення до тогочасної західноєвропейської й американської лінгвістики, передусім структуралізму. Показуючи яскраво виражений відхід від ортодоксальної радянської "марксистсько-ленінської" ідеології, зокрема і в теоретичному мовознавстві, румунське керівництво дозволило і навіть наполягало на широкому входженні до науки ідей, доволі далеких від марксистських постулатів класовості, ідеологічної боротьби, діалектичного матеріалізму і т.ін. Догматичний марксизм зникає, навіть починають піддаватися сумніву окремі положення марксистської філософії, набувають поширення ідеї Б. Кроче (разом зі Школою естетичного індивідуалізму К. Фосслера), екзистенціалістів Камю та Сартра і т.п. Як зазначає сучасний російський культуролог-румуніст Т. Г. Біткова, особливістю другої половини 1960-першої половини 1970-х рр. у розвитку румунської культури "став підвищений інтерес до різних течій, які вписувалися в авангардистські, модерністські пошуки західноєвропейської культури, а також відобразили прагнення до розширення можливостей реалістичної традиції" [Біткова 1999, 9]. Структурно-математичну лінгвістику румунські партійні ідеологи за Чаушеску особливо не критикували, структуралістська парадигма не вважалася за небезпечну для комуністичної ідеології. Чимало місця приділено структурно-математичній лінгвістиці в третьому виданні підручника А. Граура та Л. Валд (1977), що зумовлюється цілком прихильним ставленням до структуралізму в тодішній Румунії, де за Чаушеску структуралізм (як і в літературі авангардизм, модернізм) сприймався як спосіб увиходження румунської лінгвістики (та і всієї культури) до європейського контексту. У цьому полягає відмінність у ставленні до структуралізму в Румунії та в Україні в 1960–1980-х рр.: якщо в Україні (як і в усьому СРСР) час від часу відбувалися антиструктуралістські кампанії, то в Румунії до структуралізму ставилися як до одного з лінгвістичних методів дослідження (поруч із описовим, порівняльно-історичним, типологічним), нам практично не потрапляли критичні зауваження в румунській лінгвістиці 1960–1980-х рр. на адресу структуралізму як "буржуазно-ідеалістичного вчення", між тим у тогочасній українській лінгвістичній літературі вони були наявні.

Однак ідеологізація румунської науки середини 1960-1980-х рр. не зникає цілком, як і поняття марксистської філософії, наукового соціалізму, реалізму в літературі, які тлумачаться як "динамічні пошуки сьогодення", обов'язковими для цитування більшою чи меншою мірою (звісно, не порівняно із СРСР) залишаються К. Маркс та Ф. Енгельс і навіть В. І. Ленін, що доволі несподівано для румунської компартійної ідеології середини 1960 – початку 1970-х рр. Утім, навіть сам Н. Чаушеску виступив 17 квітня 1970 р. з доповіддю на урочистому зібранні в Бухаресті з

нагоди 100-річчя з дня народження Леніна (у СРСР з цієї нагоди з'явилося чимало літератури з теми "Ленін і мовознавство", усуціль заідеологізованої), але у промові акцентувалося передусім на зв'язках Леніна з Румунією та румунськими революціонерами-комуністами (Замфір Арборе-Раллі). Тому "марксистсько-ленінські" (частіше просто "марксистські")<sup>1</sup> тези у вигляді цитат продовжували й надалі проникати в румунські лінгвістичні тексти, що зумовлювало наголошуванням одних тем на шкоду іншим; подібне явище пропонуємо називати "програмною ідеологізацією теоретичного мовознавства"<sup>2</sup>.

1971 р. за редакцією А. Граура, С. Статі та Л. Валд побачила світ у Бухаресті со-лідна колективна праця "Tratat de lingvistică generală" ("Трактат із загального мовознавства"), де викладено такі традиційні загальномовознавчі теми як природа і сутність мови, мова і мислення, місце мовознавства в системі наук, концепції та методи лінгвістики, мова та мовлення, система та структура мови, аналіз мовного знака, структура мовної системи, мова як історична категорія (діахронічна лінгвістика), генеалогічна й типологічна класифікація мов, автоматичний переклад, мовні контакти. Автори орієнтувалися передусім на порівняльно-історичний, соціологічний та структурний методи, однак ідеологізація під виглядом "діалектичного матеріалізму" усе-таки наявна. Зокрема, засуджується "нове вчення про мову" Марра (безумовно, без будь-яких сталінських цитувань), що було цілковито неактуальним для радянського мовознавства початку 1970-х рр.: "Відомо, що М. І. Марр спробував створити марксистську лінгвістику, але, не усвідомивши реальну суть мови, догматично використав тези історичного матеріалізму, опинившись таким чином у багатьох моментах на ідеалістичних позиціях" [Tratat 1971, 23]. В обов'язковому порядку наводяться слова Маркса й Енгельса про мову як практичну свідомість [Ibid., 25], через марксистську теорію пізнання пояснено зв'язки між синхронією та діахронією [Ibid., 349-350], особливо при цьому наголошується, що вони не протиставляються, а співіснують (як про це писав і О. О. Реформатський). Однак загалом колективна праця "Трактат із загального мовознавства" (1971) не обтяжена цитатами класиків марксизму, посилання на Чаушеску відсутні цілком, її можна порівняти з другим виданням "Загального мовознавства" нашого незабутнього Вчителя – С. В. Семчинського (1996) – лінгвістичну теорію викладено з матеріалістичних позицій, однак без зайвої ідеологізації й наступального пафосу "марксистського мовознавства", наявного в силу обставин у 1-му виданні підручника 1988 р.

Прояви офіційної марксистської ідеології в румунській лінгвістиці посилилися після 1971–1974 рр., коли Чаушеску зробив рішучий крок у бік "націонал-комунізму", що, з одного боку, спирався на традиційні марксистські догмати, з ін-

<sup>1</sup> У Румунії із середини 1960-х частіше писали "марксистський" замість "марксистсько-ленінський" (цим підкреслювалася близькість Румунії до Європи), "науковий соціалізм" замість звичного в СРСР до 1988-1989 рр. "науковий комунізм". Термін "науковий соціалізм" замість "науковий комунізм" у пізньому СРСР уживав М.С.Горбачов у доповідях 1988-1990, зокрема в Києві 28 вересня 1989 р. на пленумі ЦК Компартії України, коли було звільнено В.В.Щербицького з посади першого секретаря ЦК КПУ.

<sup>2</sup> Адже існує програмна музика.

шого – апелював до національної історії. На той час режим усвідомив, що цілковито розхитувати догми класовості та партійності небезпечно, тому й почалася нова ідеологізація суспільно-політичного і науково-культурного життя Румунії. З 1974 р. знову було запроваджено в Румунії облігаторно вивчення на всіх факультетах незалежно від спеціальності "марксистської філософії", "політичної економії" й "наукового соціалізму"<sup>3</sup>. Не можемо цілковито погодитися з вище згадуваною російською дослідницею румунської культури другої половини ХХ ст. Т. Г. Бітковою, що "керівництво РКП [Румунської комуністичної партії – С.Л.], відчуваючи алергійну реакцію на все, пов'язане із СРСР, не бажало згадувати ні Леніна, ні ту партійність, про яку звично писали радянські видання" [Біткова 1999, 33-34]. У солідній колективній праці "Introducere în lingvistică" ("Вступ до мовознавства") за редакцією А. Граура 1972 р. фіксуємо чимало традиційних посилань як на Маркса-Енгельса, так і на Леніна у зв'язку з проблемами мови і суспільства, "дійсної, практичної свідомості", соціальної диференціації (традиційно критикується Марр), походження мови, становлення національних мов [Introducere în lingvistică 1972, 10, 24, 33, 35, 38, 224, 280]. Хоча, звичайно, посилань на Леніна (особливо), як і на Маркса<sup>4</sup> й Енгельса, у румунських загальнолінгвістичних працях 1970-1980-х рр. значно менше, ніж за відповідний період у радянських. Скажімо, у солідній "Istoria limbii române" ("Історія румунської мови", 1978), що становить собою, швидше за все, історичну граматику румунської мови, Ф. Енгельса процитовано традиційно лише одного разу у зв'язку з необхідністю пов'язувати синхронію з діяхронією [Istoria limbii române 1978, 20]<sup>5</sup>. Відсутні й такі типові для радянської лінгвістичної періодики передові статті, присвячені черговим партійним форумам чи знаменним комуністичним датам та їхнього "значення" для мовознавства. Узагалі дивує те, що в румунській лінгвістиці зовсім не відображено культу особи Чаушеску, який, натомість, набув потворно-гротескних форм в офіційній румунській літературі та мистецтві 1970–1980-х рр.<sup>6</sup> А в радянській (українській радянській зокрема) лінгвістичній літерату-

<sup>3</sup> У вищих СРСР ці "предмети" мали національно-ідеологічну специфіку: "марксистсько-ленінська філософія" (підкреслювалося значення Леніна), "політична економія" (тут без відмінностей), "науковий комунізм" (у дусі "Програми побудови комунізму", ухваленої XXII з'їздом КПРС 1961 р., яка була чинною до 1986 р.).

<sup>4</sup> На відміну від Леніна, на Маркса посилалися доволі часто за Чаушеску, оскільки, як відомо, у Маркса наявні негативні висловлювання щодо колоніальної політики царської Росії на Балканах. Це вписувалося в загальні ідеологічні настанови політики "націонал-комунізму".

<sup>5</sup> Для порівняння зазначимо, що приблизно того самого часу в підручнику "Історична граматика української мови" (1980) М. А. Жовтобрюза, О. Т. Волоха, С. П. Самійленка та І. І. Слинька у вступних методологічних розділах на десяти сторінках наявні аж сім посилань на Маркса, Енгельса, Леніна [див.: Жовтобрюх 1980, 3-12].

<sup>6</sup> У румунському образотворчому мистецтві 1970-1980-х рр. стали дуже популярними картини, на яких зображали Ніколає Чаушеску ("генія Карпат") та його дружину Єлену ("карпатську Зірку") в оточенні радісного натовпу танцівників у румунських національних костюмах: ідея єднання "вождя" з народом виражена настільки непереконливо й улесливо, що зараз викликає гротескний сміх. "Золоту епоху" Чаушеску ушлавлювали офіційні румунські письменники (подібне – постійна функція "придворної літератури").

рі наявні (щоправда, нечасті) цитування тодішніх партійних керманічів – Хрущова, Брежнєва, Горбачова, Щербицького, Програми КПРС.

Ідеологізація румунського мовознавства 1970–1980-х рр. відчувалася передусім у соціолінгвістиці, зокрема, у таких моментах, як "питання культури мови за соціалізму" (власне, це властиве й українському радянському мовознавству 1960–1980-х рр., саме з 1967 р. став виходити міжвідомчий збірник "Культура слова"), у лексикографії, дослідженні територіальної та соціальної стратифікації мови, розвитку мови у зв'язку з історією народу. Скажімо, конфесійний стиль румунської мови був дуже розвинутий як у давню епоху, так і в нову до приходу комуністів до влади. Натомість в авторитетній "Істрії румунської літературної мови" А. Росетті, Б. Казаку та Л. Ону 1971 р. (2-е видання) читаємо: "спостерігається звільнення румунської літератури від впливу мови релігійних текстів, її наближення до народно-розмовної мови" [Rosetti 1971, 36], тобто формування літературної мови на основі народно-розмовної і часом штучне витіснення конфесійного стилю оцінюються цілком позитивно (це властиве й українському радянському мовознавству). Безумовно, зберігається конотативне ідеологічне навантаження в румунській тогочасній лексикографії, скажімо, у тлумаченні таких інтернаціоналізмів як *комунізм*, *соціалізм*, *капіталізм*, *марксизм*, *актив (партійний)*, *критика і самокритика (на партзборах)* і под. Як звертання в офіційних партійних заходах уживається слово східнослов'янського походження *tovarăș* "*товариш*", яке, хоч і було наявне в румунському фольклорі (зокрема, у відомій баладі XVI ст. про майстра Маноле, перекладеної українською мовою Іваном Франком [див.: Хрестоматія румунської поезії 2002, 27-31]) та румунській класичній літературі, однак у 1950-1980-х рр. у румунській мові набуло виразно партійного забарвлення, тому від нього відмовилися відразу після падіння режиму Чаушеску, зараз *tovarăș* набуло швидше гумористично-негативного відтінку<sup>7</sup>. Л. Валд у згаданому "Вступі до мовознавства" 1972 р. зазначала, що після перемоги соціалізму на всій планеті можливе витворення єдиної мови для всіх земель [Introducere în lingvistică 1972, 265], про що не зважувалися вка-

<sup>7</sup> На одних зборах під час виборів Президента Румунії 2004 р. тодішній Президент Румунії Йон Ільєску (член Румунської компартії за Чаушеску, однак представник її реформаторського крила), очевидно, за традицією партзібрань часів комунізму надав слово "товаришеві" (*tovarăș* замість звичного *domnule* "пан") тодішньому голові румунського парламенту й однопартійцеві Ільєску Адріану Нестасе, що викликало сміх у залі і серйозно знизило передвиборчий рейтинг цього кандидата в президенти, який, зрештою, вибори і не виграв. У сучасній Румунії звертання *tovarăș* рідковживане, переважно сприймається негативно. Натомість в сучасній Україні звертання *товариш* досить поширене, скажімо, серед військових (*товаришу полковнику*), членів Комуністичної та Соціалістичної партій, друкованим органом останньої є газета "Товариш". З цього приводу О. Д. Пономарів зазначає: "Останнім часом ми повертаємо собі багато цінного з того, що було втрачене на "переможних" шляхах до "світлого" майбутнього. На тих шляхах не одне покоління українців відучили від нормальних звертань одне до одного. Після запровадження в Україні більшовизму всі прийняті в нашому суспільстві форми звертання було скасовано й замінено словом *товариш*, чим завдано шкоди насамперед цьому прекрасному слову. *Товариш* – це людина, пов'язана з кимось почуттям дружби, ширий приятель; одностудець, спільник... Фальшивість слова *товариш* у звертанні до першої-ліпшої людини (це все одно, що кожному жінку називати високим ім'ям кохана) одразу викликала появу не зовсім рівноцінних, а то й цілком недоречних заміників: *мужчино!*..." [Пономарів 2011, 173-174].

зувати в тогочасному радянському теоретичному мовознавстві. Ідеологізацією перейнята й монографія Л. Валд "Progresul în limbă. Scurtă istorie a limbajului" ("Прогрес у мові. Коротка історія мовлення", 1969), чимало говориться в дусі діалектичного матеріалізму й "наукового соціалізму" про позамовні чинники розвитку мови [див.: Wald 1969]. Хоча проблему "прогресу в мові" у лінгвістиці соціалістичних держав було надто заідеологізовано, однак гадаємо неправомірним, що зараз про прогрес у мові, і загалом прогрес як філософську категорію ні в Україні, ні в Румунії не говорять.

Ідеологічну спільність можна помітити в тлумаченні територіальної та соціальної диференціації мов. Як відомо, в українських (та й в усіх радянських) лінгвістичних працях доби СРСР говорилося, що "в процесі соціалістичного будівництва" відмінності між діалектами та літературною загальнонародною мовою поступово зникають через підвищення освітнього рівня і т.д. У румунській загальномовознавчій літературі тих часів також писалося про поступове зникнення діалектних відмінностей у процесі "побудови і вдосконалення соціалізму". Ось кілька цитат: "Діалекти поступово втрачають свою силу і можна передбачити їхнє подальше зникнення в не досить віддаленому майбутньому" [Graur 1963, 56]; "за соціалізму процес нівелювання діалектів, їхнього зникнення відбувається інтенсивно" [Vrăsciu 1980, 68]; "кінцевим пунктом, поки що віддаленим, цього процесу є зникнення діалектів" [Gheție 1978, 25]. Відзначимо, що, коли 1963 р. А. Грауру здавалося, що стирання відмінностей між діалектами та літературною мовою відбудеться в "недалекому майбутньому", то за 15 років Й. Гецією цей процес переносить у віддалене прийдешнє. Справді, якщо за соціалізму відбувалася поступова нівеляція діалектних відмінностей, то зараз, навіть за глобалізації, окремі діалекти румунської мови, у першу чергу марамороський, молдовський, виявили значну мовну стійкість. Навіть у молдовських говірках Одеської області України зберігаються регіоналізми на зразок *pîne* (нормативне *pîine* "хліб"), *mîne* (літературне *mîne* "завтра") і под.

Для румунської лексикографії 1950-1980-х рр. характерне перенасичення навіть суто лінгвістичних словників (тлумачних, перекладних зокрема) термінами і професіоналізмами (з металургії, фізики, хімії<sup>8</sup> та інших природничих наук) цілком у річищі чаушесківського прагнення до "наукоподібності" в усьому. Дефініції слів мали враховувати всі відтінки значення, повинні бути особливо чіткими, у моді були перекладні двомовні термінологічні словники, які, за умови зовнішньополітичної ізоляції Румунії особливо в 1980-х рр. мали обмежене застосування.

Нарешті, у румунському мовознавстві 1970–1980-х рр. набула поширення "дакська течія", біля засновників якої були Дімітріє Кантемир та Б. П. Хашдеу. IX з'їзд

<sup>8</sup> Тут знову відчутний позамовний чинник: дружина Ніколає Чаушеску Єлена вважала себе "видатним хіміком", керувала Румунською АН, була першим заступником прем'єр-міністра Румунії, а фактично – другою посадовою особою в тодішній державі. Якщо Чаушеску величали "генієм Карпат", то Єлену Чаушеску – "Зорею Карпат". Тому хімічна термінологія була широко представлена в румунських тлумачних і перекладних словниках 1970–1980-х рр.

Румунської компартії (1974) визначив офіційні тези<sup>9</sup>, що стосувалися основних моментів історії Румунії<sup>10</sup>. У відповідності з ними, історія країни розпочиналася з фракійців, що надало офіційного статусу фракійській теорії: про фракійців стали говорити як про одну з найбільших цивілізацій античності, поруч із греками та римлянами, перебільшувати значення дакського субстрату у формуванні румунської мови. 1980 р. на державному рівні в Румунії було урочисто відзначено "2050-річчя формування першої держави на теренах Румунії – царства Буребісти", при цьому пішли на елементарну хронологічну фальсифікацію, адже Буребіста жив (дані найімовірніші) у 82-44 рр. до н.е., воював із Римом Гая Юлія Цезаря. Не ставиться під сумнів дакський субстрат румунської мови [див., зокрема: *Istoria limbii române* 1978, 65–74], однак не можна всі нез'ясовані етимології румунських слів (саме так їх позначають у DEX-i – "Dicționar explicativ al limbii române", "Тлумачний словник румунської мови", у ньому традиційно вказують і на етимологію слова) зводити до субстрату, як це траплялося часто і в Хашдеу, і в окремих працях за Чаушеску, ця "фракійсько-дакська теорія" має своїх прихильників і нині. Одним із політично зумовлених філологічних абсурдів було те, що часто румунську поезію почали виводити з Овідія. Так, З. Думітреску-Бушуленга, провідний румунський літературознавець того часу, 1974 р. у передмові до антології румунської поезії зазначала: "Овідій, засланий у Томи, уперше поетично повідав світові про наші місця із суворим кліматом та їхньою красою, на той час дикою. Тому ми й подаємо Овідія як символ нашої романськості на початку антології румунської поезії" [Dumitrescu-Buşulenga 1974, 1].

Однак, ще раз наголосимо, ідеологізм у румунській науці не був настільки помітним, як у радянській. Подібне стосувалося і розвитку літератури. "На національній конференції письменників Соціалістичної Республіки Румунії, що відбулася в липні 1981 р., – зазначав С. В. Семчинський, – було підкреслено різноманітність форм і стилів сучасної прози. Така ж різноманітність характеризує і румунську повість, яка своєю повсякчасною увагою до найпекучіших проблем життя і художнього пізнання історичного минулого і сучасного завоювала визнання читачів" [Сучасна румунська повість 1982, 439]. Письменники, як і румунські мовознавці, прагнули вийти за межі офіційної ідеології, не дарма Чаушеску після 1981 р. жодного разу не скликав письменницьких зборів чи з'їздів, не дозволяв нікого приймати до Спілки письменників Румунії, щоб "не вирощувати дисидентів".

<sup>9</sup> Можна пригадати, що 1954 р. компартійною верхівкою СРСР та УРСР було схвалено "Тези до 300-річчя возз'єднання України з Росією", які надали єдиного можливого тлумачення визвольній війні українського народу під проводом Богдана Хмельницького, обмеживши її 1648-1654 рр., хоча доба Руїни по смерті Хмельницького тривала майже до кінця XVII ст., що знайшло відображення і у відомій приказці: *Від Богдана (Хмельницького) до Івана (Мазепи) не було гетьмана*.

<sup>10</sup> Також із 1976 р. стала загальнообов'язковою дисципліна "Історія батьківщини" на першому курсі всіх спеціальностях румунських ВНЗ, у якій історію Румунії викладали в суворій відповідності до приписів Н. Чаушеску. Нині цей предмет не є обов'язковим, на відміну від України, де історію держави продовжують вивчати студенти всіх спеціальностей.

Про даків, водночас із посиленням "марксизму в мовознавстві", стали активніше писати в Румунії у 1985–1989 рр., бо Н. Чаушеску категорично не сприйняв політики "перебудови" й "гласності" М. С. Горбачова<sup>11</sup>. Недарма на зустрічі керівників країн Варшавського договору в Бухаресті 7–8 липня 1989 р. Чаушеску реактивізував майже зовсім забутий концепт "класової боротьби", про який навіть у СРСР тоді вже не згадували: "Скільки існують антагоністичні класи, класова боротьба залишається фундаментальним законом розвитку суспільства" [цит. за: *O istorie a românilor* 1998, 352]. Однак це твердження не встигло потрапити до мовознавчих праць. Народне повстання в Румунії у грудні 1989 р. проти тоталітаризму поклало край як диктатурі клану Чаушеску, так і марксистській ідеологізації науки з румунським відтінком. Більш ніж тисяча загиблих у тих подіях потрібно додати до десятків тисяч жертв, що приніс комунізм у Румунію. "Цим жахливим фіналом комуністичної диктатури в Румунії країна була "оригінальною" і в її трагедії, як "оригінальним" був і комуністичний режим *à la roumaine*" [Pop 1998, 162].

В статтю розглядаються особливості ідеологізації румунського теоретичного мовознавства другої половини 1960–1980-х гг. в роки правління Румунії Ніколае Чаушеску (1965–1989). В отличие от официального советского языкознания того времени, в румынской лингвистике меньше говорилось о марксизме-ленинизме как о "методологической базе" и о роли языкознания в "идеологической борьбе". Поощрялось развитие структурализма, который мыслился вне политики, в то время как в СССР к структурной лингвистике относились не всегда положительно. В румынском теоретическом языкознании середины 1960–1980-х гг. распространились идеи "национальных древностей", "наукopodobия", борьбы с отживающими диалектизмами, преувеличения роли дакийского субстрата.

*Ключевые слова:* языкознание и идеология, теория языка, языковая политика, субстрат.

The features of ideologization of Romanian theoretical linguistics of the second half 1960–1980th during ruling Romania Nicolae Ceaușescu (1965–1989) are examined in the article. Marxism-leninism as a "methodological basis" and role of linguistics in an "ideological fight" was talked less in Romanian linguistics in contrast to soviet official linguistics of that time. Paradigm of structuralism, which was out of politics was allowed, but in the USSR structuralism was tolerated. The idea of "national anciencey", "Scientification", control of dialects, exaggeration of the role of Dacian substrate were widespread in Romanian theoretical linguistics of that time.

*Key words:* linguistics and ideology, theory of language, linguistic policy, substrate.

### Література:

1. Биткова Т. Г. Традиционализм и западничество в современной румынской культуре / Тамара Г. Биткова. – М. : ИНИОН РАН, 1999. – 70 с.
2. Жовтобрюх М. А. та ін. Історична граматики української мови / М. А. Жовтобрюх, О. Т. Волох, С. П. Самійленко, І. І. Слинко. – К. : Вища шк., 1980. – 320 с.

<sup>11</sup> Міжнародна ізоляція й консерватизм Н. Чаушеску привели до його несподіваного зближення у 1985–1989 рр. зі східнонімецьким лідером Еріхом Хонеккером, між якими в минулому були прохолодні відносини внаслідок політики Чаушеску на дистанціювання від Москви та вірності Хонеккера Радянському Союзу "брежнєвських часів". У румунській історіографії так схарактеризовано цей антиреформістський альянс двох лідерів: "Антирадянське Чаушеску не перетворив його в антисталініста. Навпаки, прорадянськість Хонеккера відразу зникла після появи Горбачова на міжнародній сцені. Два лідери, Чаушеску і Хонеккер, об'єдналися навколо абсолютної вірності марксистській догмі, яка для них стала не лише інструментом збереження особистої влади, але й щось на зразок релігії" [*O istorie a României* 1998, 354].

3. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради / О. Д. Пономарів. – 4-е вид., доповн. – К. : Либідь, 2011. – 272 с.
4. Сучасна румунська повість / Упоряд., післямова та біогр. довідки про авторів С. В. Семчинського. – К. : Дніпро, 1982. – 439 с. – (Серія "Дружба").
5. Хрестоматія румунської поезії XIX–XX ст. Двомовне видання румунською та українською мовами / упорядкування, передмова та примітки С. М. Лучканина. – К. : Hayk. світ, 2002. – 158 с.
6. *Dumitrescu-Buşulenga Zoe*. Antologia poeziei româneşti / Zoe Dumitrescu-Buşulenga. – Bucureşti : Ed. didactică şi pedagogică, 1974. – 470 p.
7. *Gheţie Ion*. Istoria limbii române literare. Privire sintetică / Ion Gheţie. – Bucureşti : Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, 1978. – 267 p.
8. *Graur Al*. Studii de lingvistică generală / Alexandru Graur. – Bucureşti : Ed. Academiei, 1955. – 192 p.
9. *Graur Al*. Evoluţia limbii române. Privire sintetică / Alexandru Graur. – Bucureşti : Ed. Ştiinţifică, 1963. – 75 p.
10. *Graur Al*. Scurtă istorie a lingvisticii. Ediţia a III-a revăzută şi adăugită / Al. Graur, L. Wald. – Bucureşti : Ed. didactică şi pedagogică, 1977. – 275 p.
11. *Graur Al*. Scurtă istorie a lingvisticii. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită / Al. Graur, L. Wald. – Bucureşti : Ed. ştiinţifică, 1965. – 182 p.
12. *Graur Al*. Scurtă istorie a lingvisticii / Al. Graur, L. Wald. – Bucureşti : Ed. Ştiinţifică, 1961.
13. Introducere în lingvistică / Elaborată de un colectiv condus de acad. prof. Al. Graur. – Ed. A III-a, revizuită şi adăugită. – Bucureşti : Ed. Ştiinţifică, 1972. – 382 p.
14. Istoria limbii române. Fonetica. Morfosintaxă. Lexic / Coordonator: Florica Dimitrescu. – Bucureşti : Editura didactică şi pedagogică, 1978. – 380 p.
15. Istoria lingvisticii româneşti / Coordonator: acad. Iorgu Iordan. – Bucureşti : Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1978. – 280 p.
16. O istorie a românilor. Studii critice / Coordonatori: Stephen Fischer-Galaţi, Dinu C. Giurescu, Ioan-Aurel Pop. – Cluj-Napoca: Ed. Fundaţiei Culturale Române, Centrul de Studii Transilvanene, 1998. – 409 p.
17. *Pop I.-A.* Românii şi România. O scurtă istorie / Ioan-Aurel Pop. – Bucureşti : Editura Fundaţiei Culturale Române, 1998. – 166 p.
18. *Rosetti Al*. Istoria limbii române literare. Vol. I. De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea. Ediţia a doua, revăzută şi adăugită / Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu. – Bucureşti : Editura Minerva, 1971. – 672 p.
19. *Şperlea F.* De la Vlad Ţepeş la Ceauşescu. Expresii memorabile româneşti explicate în contextul lor istoric / Florin Şperlea. – Bucureşti : Corint, 2001. – 168 p.
20. Tratat de lingvistică generală / Redactori responsabili: acad. Al. Graur, S. Stati, Lucia Wald. – Bucureşti : Editura Academiei, 1971. – 560 p.
21. *Vraciu Arion*. Lingvistică generală şi comparată / Arion Vraciu. – Bucureşti : Ed. didactică şi pedagogică, 1980. – 344 p.
22. *Wald Lucia*. Progresul în limbă. Scurtă istorie a limbajului / Lucia Wald. – Bucureşti: Editura ştiinţifică, 1969. – 213 p.